

Dometi ekonomske globalizacije i budućnost države blagostanja

Sažetak:

U ovom radu pokušava se opovrgnuti ustaljena ideja o propasti države blagostanja uslijed dominacije neoliberalnog ekonomskog modela koga sobom globalizacija nosi. Polazeći od prepostavki teorije o „različitosti kapitalizma“ objašnjeno je da ekonomska globalizacija kakvu danas poznajemo dovodi do specijalizacije pojedinačnih nacionalnih ekonomija i očuvanja politike blagostanja tamo gdje je ona bila tradicionalno sprovedena.

Ključne riječi: država blagostanja, ekonomska globalizacija, libertarijanizam, različitosti kapitalizma

Predgovor

Veoma je teško koliko i nepotrebno truditi se u radu opsega kao što je ovaj odgovoriti na brojna pitanja koja proizilaze već iz samog naslova. Kako globalizacija utiče na međunarodnu ekonomiju, da li je neoliberalizam jedini put kojim buduća ekonomska politika treba ići, hoće li država blagostanja uopšte opstati? S tim i mnogim drugim sličnim pitanjima suočio se svako ko se makar i jednom susreo s problematikom ove vrste. Taj će znati da pruženi odgovori nisu ni konačni ni najbolji mogući i da se ne može očekivati da svi dođu iz jednog izvora. Ovdje leži razlog za opravdanost selektivnosti našeg pristupa.

U radu se nerijetko koriste termini koje je već na početku potrebno bliže odrediti. Pod libertarijanizmom se podrazumijeva svako učenje koje promovira lična prava i slobode i zalaže se za minimalno uplitanje države. Socijalizam se shvata u širem smislu, kao skupina onih ideja koje jednakost uzimaju za najveću vrijednost i smatraju da se ona ima ostvariti državnim intervencijom (u formi *welfare state* tj. države blagostanja) zarad opšte društvene dobrobiti. Neka nam se ne zamjeri ako pojmove libertarijanizam i ekonomski neoliberalizam ponegdje uzimamo kao sinonime. Tangetne tačke koje ih približavaju brojnije su od onih koje ih odaljuju, a takav će odnos zasmetati samo prefinjenim poznavateljima te teme. Udare njihove kritike autor ovog teksta spreman je da podnese.

Rad je podijeljen na tri tematsko uslovljena dijela. Prvi prikazuje istorijsku borbu za primat neoliberalizma te njegovu sadašnju rasprostranjenost u vidu ekonomske politike na državnim nivou. Drugi opisuje probleme s kojima se savremena država blagostanja susreće i prikazuje slučajeve u kojima ona gubi na značaju. Posljednji po redu, ali prvi po značaju ima za cilj da, polazeći sa stanovišta nekih novih pristupa u političkoj ekonomiji, opovrgne ustaljenu ideju o nestanku države blagostanja. U narednom analizom nekoliko država biće pokazano da se tokovi funkcionisanja međunarodne ekonomije znatno razlikuju od ranije mišljenih. Shodno karakteru teme, dozvolili smo sebi da rad potkrijepimo nekim upečatljivim primjerima iz savremene političke istorije. U tome vidimo njegovu cjelishodnost.

1. Istorija neoliberalne dominacije

Sve do boljševičke revolucije 1917. malo je ko vjerovao da će vrijednosti preduzetničkog kapitalizma i ljudskih prava i sloboda biti dovedene u pitanje. Ubrzo pošto je SSSR postao prva država koja je uvela model

organizacije privrede pod nadzorom jedne partije, američka berza doživjela je krah na Crni utorak 29. oktobra 1929. što je označilo početak Velike depresije (*Great Depression, Great Slump*). Teorijski odgovor uslijedio pet godina kasnije, kada je John Maynard Keynes pokušao da kroz načela makroekonomije riješi problem tržišne nestabilnosti i nezaposljenosti. On je istakao da stepen ekonomske aktivnosti zavisi od „ukupne potražnje“, odnosno od ukupnog nivoa potražnje u privredi kojim je vlada sposobna da upravlja politikom poreza i potrošnje (Hejvud, 2004: 352–353; vidi Keynes, 1997). U slučaju nezaposljenosti vlada je imala da podstakne privredu kroz povećanu javnu potrošnju i smanjivanje poreza, zašta je možda najpoznatiji primjer Rooseveltov *New Deal*. Po dolasku socijaldemokrata na vlast u Švedskoj 1932. premijer Per Albin Hansson označio je početak politike koja je zemlju trebala pretvoriti u tzv. Narodni dom (*Folkhemmet*) (Stefan Karlsson, „The Sweden Myth“, www.mises.org). Od tada pa na dalje - skoro osamdeset godina (sve do dolaska liberal-konzervativne Moderisane partije na vlast 2006.) - ideja države blagostanja postaje odrednica unutarnje politike većine skandinavskih zemalja.

1.1. Libertarijanski odgovor

Kritika je ubrzo uslijedila, a čini se da su se najradikalniji glasovi čuli iz austrijske ekonomske škole, osobito s katedri Ludwiga von Misesa i Friedricha von Hayeka. Još prije Prvog svjetskog rata Mises se usmjerio na razobličene socijalističke privrede, premda su njegovi najznačajniji radovi, *Socijalizam (Socialismus, 1922)* i *Ljudska akcija (Human Action, 1949)* uslijedili kasnije. Uz Hayekov *Put u ropstvo (The Road to Serfdom, 1944)* i *Poredak slobode (Constitution of Liberty, 1960)* oni su predstavljali usamljeni primjer odbrane klasičnog liberalizma (Lakićević ed al., 2007: 177; vidi von Mises, 1962, 1999, 2006; Hayek, 1997). Mises je smatrao da se u socijalističkoj ideji o potrebnosti tržišne regulacije kroz kontrolu cijena i privrede radi omogućavanja zaštite potlačenih nalazi začetak diktatorskog planiranja, koji je odlikovao sovjetski *Gospplan* i nacističku „prisilnu privredu“ (*Zwangswirtschaft*). Demokracija i kapitalizam su neophodni jedan drugome, te se svako sputavanje ekonomskih sloboda, prema njemu, negativno odražava i u sferi ličnih sloboda. Za Hayeka, socijalizam kao poredak je neostvariv jer počiva na metodološkoj grešci da pojedinač ili nekolicina odabranih mogu ne samo upravljati tržištem već i vršiti planiranje na osnovu prethodnog računa (Lakićević et al., 2007: 246–250). Državno planiranje vodi totalitarizmu, jer su prinuda i prisila jedini načini da se postigne željena efikasnost. Nezaposljenost se može riješiti ako radnik promijeni vrstu usluge i sebe prilagodi potrebama tržišta, dok se

fenomen inflacije tumači povećanjem novčane mase.

Murray Rothbard, jedan od prvaka američkog anarhokapitalizma, mišljenja je da se glavni uzrok Depresije može pripisati ekspanziji novčanik zalaha i neodrživim kreditnim investicijama. Za Hooverovog predsjedništva, situacija se znatno pogoršava jer uvećanje Federalne rezerve koje je tražilo poreski skok od 25% do čak 63% za najviše lične prihode, odnosno 12% do 13¾% za korporacije, nije vodilo povećanju, već smanjenju budžeta države (Rothbard, 2000: 287-288). Ne samo da nije pomišljao o uvođenju *laissez-faire* reformi već je Rooseveltova politika intervencionizma u nedjelji od 6. do 13. marta 1933. zatvorila sve banke u SAD (Rothbard, 2000: 328). U posljednjim godinama 60-tih, kada je krah kejnzijanske „dugotrajne ekspanzije“ bio na pomolu, Rothbard je sljedećim riječima opisao američku političku scenu:

„Mi se susrećemo s Amerikom kojom naizmjenično vladaju slabo razlikujuće konzervativne i liberalne strane jedne iste korporativne države. Među liberalima različitih vrsta povećava se broj nezadovoljnih ljudi koji se sve više suočavaju sa činjenicom da je sam njihov kredo, liberalizam, na snazi već četrdeset godina, i šta je on donio? Diktaturu izvršne vlasti, rat u Vijetnamu bez kraja, imperijalizam na strani, militarizam i obaveznu vojnu službu kod kuće, blisko partnerstvo između Velikog biznisa i Vlade Levijatana. Paternalizam je jasan, a čitava ekipa će ili ostati ili pasti zajedno“ (Rothbard 2007:204).

Avgusta 1971., tridesetodnevni predsjednik SAD-a i prvi koji je sa tog mjesta otišao pod pritiskom javnosti, Richard Nixon, objavio je svijetu nekonvertibilnost dolara, odnosno njegovu nevezanost za zlatnu podlogu (do tada je svakih 35 dolara moralo biti pokriveno, kao garancija, uncom zlata). Bez obzira što je devaluacija dolara za 8% dovela do smanjenja inflacije, pozitivan ekonomski rast trajao je svega godinu dana. Poraz Carterove administracije u borbi sa novonastalim fenomenom stagflacije, koji Keynes nije uspio predvidjeti, označio je novu eru za neograničeno sloboдно tržište.

1.2. Reganomika & tačerizam („Government is the problem!“)

Kada je Rothbard 1973. objavio *The Libertarian Manifesto* (vidi Rothbard, 2002) vjerovatno nije ni sanjao da će za manje od deset godina neke od anarhokapitalističkih stavki iznijetih u njemu postati zvanična politika

SAD. Već na početku prvog Reaganovog mandata, s usvajanjem *Economic Recovery Tax Act* (1981), došlo je do smanjenja poreza (tkz. *supply-side economics*) za više od 25% u roku od tri godine („Ronald Reagan“ *Micro-soft Encarta* 2006 [DVD], Redmond, WA: Microsoft Corporation, 2005). „Samo smanjujući rast vlade“, govorio je četrdeseti stanovnik Bijele kuće, „možemo povećati rast ekonomije“ (Ibid.). Tako je otpočeo brak između ekonomskog neoliberalizma i političkog konzervativizma. Gornja margina poreska stopa spušta se sa 70% na 28% (najsiromašniji slojevi bili su izuzeti od plaćanja poreza), a stopa na korporativni prihod sa 48% na 34% (Ibid.). U isto vrijeme Reagan je, shodno politici jake državne bezbjednosti, predložio ulaganja u vojne potrebe kao i smanjenje izdataka za programe države blagostanja, uključujući obrazovanje, *Medicaid* i *AFDC* (*Aid for Families with Dependent Children*). Slično je postupio i s odnosom prema zaštiti građanskih prava kroz koncept pozitivne diskriminacije što su mnogi protumačili kao napad na građanska prava zadobijena 60-tih. Bez sumnje je da su ove deregulativne taktike nastale pod uticajem Milтона Friedmana (Friedman, 1996, 1997), osnivača čikaške škole, jednog od Reaganovih bliskih savjetnika, „*libertarijanca s malim 'l' i republikanca s velikim 'R'*“, kako je samog sebe jednom opisao. (Peter Jaworski, „Friedman and Freedom: Interview“ u *Queen's Journal* 129 (27), Kingstone, 2005)

Druga revolucija, takode izazvana Friedmanovim uplivom, desila se kada se Margaret Thatcher odlučila za primjenu monetarne politike u rješavanju problema inflacije! Ovo je podrazumijevalo smanjenje državne intervencije kroz privatizaciju velikih državnih preduzeća (počev od Britanskog telekoma, neposredno poslije izbora 1983.), prebacivanje ličnog oporezivanja na indirektnu taksaciju i smanjenje potrošnje za socijalnu i zdravstvenu njegu, obrazovanje i stambenu politiku. Za razliku od reganovske Amerike u kojoj je stopa nezapošljenosti spušta se sa 7% (1980) na 5,4% (1988), (Murray Weidenbaum, „Reagonomics – Its Remarkable Results“, www.csmonitor.com) prve godine vladavine *iron lady* rezultirale su dramatičnim povećanjem nezapošljenosti od čak tri miliona ljudi („Thatcher, Margaret“: *Encyclopædia Britannica*, 2008). Ultimate Reference Suite: Chicago: *Encyclopædia Britannica*, 2008) (razdoblje 1978-79 u Britaniji je poznato kao *winter of discontent*). Slično je i s iznenađnim porastom interesnih stopa 1989. za koje je Thatcherova opuzila svog kancelara Nigela Lawsona (vidi Malcolm Rutherford, Geoffrey Owen i Peter Riddell, „Thatcher stands firm against full EMS role“, intervju s Margaret Thatcher, *Financial Times Online*, 1987, www.margaretthatcher.org).

- 1 Thatcherova je jednom u parlamentu, držeći u rukama Hayekov Poredak slobode, izjavila: „Ovo je naša Biblija!“, što se odnosilo na buduće usmjerenje britanske ekonomske politike.

Iako kritikovani s mnogih strana, a posebno od socijalista, Reagan i Thatcherova su učinili da 80-te ostanu upamćene kao zlatne godine neoliberalne ekonomije, koju je od tada pa nadalje, u globalnoj internacionalizaciji sprječavalo malo toga.

1.3. Od čileanskog čuda do baltičkog tigra

U tajnoj akciji CIA-e državnim udarom 1973. zbačen je demokratski izabrani predsjednik Salvador Allende. Čile postaje vojna diktatura na čelu s generalom Augustom Pinochetom. Dvije godine potom, na poziv vlade, Milton Friedman se obreo u Čileu i nije prošlo mnogo vremena pošto su *Chicago Boys* izvršili radikalnu liberalizaciju ekonomije preko privatizacije državnih kompanija nacionalizovanih za vrijeme Allendea, uključujući rudnike, fabrike i penzioni sistem. „Fašizam slobodnog tržišta“ donio je smanjenje stravične inflacije od 1000% godišnje na 10% i podspijesio rast BDP-a u variranoj od 5% do 7% godišnje. U posljednjoj godini Pinochetove vladavine (1990), po izvještajima MMF-a, prihodi za 16 miliona čileanskih stanovnika podignuti su *per capita* na 7 124 dolara, što je, poslije Meksika, bilo najbolje u Latinskoj Americi. („Did Pinochet kill or cure Chile?“, BBC News Online, 2006, <http://news.bbc.co.uk>). Friedman je nerijetko opuzivan za saradnju s diktatorom koji je naredio ekgzekucije 3000 političkih neistomišljenika, a u prilog tome navođen je citat s njegovog predavanja o monetarizmu na *La Universidad Católica de Chile* u kojem je konstatovao da bi: „slobodna tržišta trebala da podstiču političku centralizaciju i političku kontrolu“ (Walden Bello, John Kelly, „The IMF and Chile: A Parting of Ways?“, *International Finance* 4 (4), Oxford 1983.). Slučaj Čilea ostaje upečatljiv primjer pobijanja Misesove konstatacije da ekonomski liberalizam uslovljava politički, uz otvorenu rapravu da li kauzalna veza uopšte postoji. Argument protiv se nameće, kada se napomene da je Friedman učestvovao u programima liberalizacije ekonomije SFRJ i Dengove komunističke Kine (Friedman, 1999: 600–601).

Njegova televizijska debata 1984. s vodećim islandskim intelektualcima socijalističkog usmjerenja, ostavivše veliki uticaj na Nezavisnu partiju i budućeg premijera Daviða Oddsona, čija će politika učiniti da Island postane prva skandinavski država koja je raskinula s državom blagostanja. Politička liberalizacija pratila je ekonomsku i u slučaju Estonije, nekadašnje sovjetske provincije, koja se po dolasku premijera Marta Laara, prema izvještaju *Heritage Foundation* iz 2005., popela na četvrto mjesto u svijetu po ekonomskim slobodama (u Evropi odmah poslije Lihtenštajna u kome se sprovodi tkz. *capitalism without compromise*). (Aleksandar

Štajner, „Estonsko čudo“, www.katalaksija.com) S pogodnim poreskim sistemom, carinskim stopama od 0,05%, inflacijom ispod 3% i BDP-om od 7,1 milijardu dolara, (Ibid.) Estonija je postala primjer mnogim zemljama u tranziciji.

2. Država blagostanja i njene utvare

Objavljivanje knjige harvardskog profesora Johna Rawlsa *Theory of Justice* 1971. godine, u stanju još uvijek jakog bipolarizma, predstavljalo je značajnu intelektualnu prekretnicu. Iako je Rawls dugo smatran klasičnim liberalom koji je objelodanio ideje izgubljene New Dealom, ubrzo se uvjetovalo da se iza njegovog drugog pravila pravde koje glasi: „Društvene i ekonomske nejednakosti treba da budu uređene tako da su od najveće dobiti onima u najnepovoljnijem položaju“ (Rols, 1998: 60) krije teorijska odbrana politike blagostanja.

Suprostavljajući se Rawlsovom prikrivenom etatizmu i pošavši od Lockeovih ideja, Robert Nozick se, u sada već klasičnoj knjizi *Anarchy, State, and Utopia* (1974), otvoreno založio za „državu noćnog čuvara“, čije se uloge svode na održavanje stabilnog sredstva raznjene, uz unutrašnju i vanjsku bezbjednost. Nozick smatra da je redistributivno oporezivanje „sično primudrom radu“ i da država blagostanja oduzima pravednu zaradu određenog dijela individualnog rada jedne osobe radi podište ciljevima druge (Nozick, 2003). Ovakva vrsta altruizma čini prvu osobu djelimičnim vlasnikom druge i zato je, prema Nozicku, država blagostanja nelegitima (Kiš (ur.) 1998: 29). Norman Berry je u pravu kada slabost ovih argumenata pripisuje težnji da se svi problemi svedu na stari antagonizam tržište ili država odnosno individualizam protiv kolektivizma, dok u stvarnosti postoji mnogo posredničkih institucija između te dvije vrednosne pozicije (Barry, 2007: 106).

2.1. Sva Potemkinova sela

Danas je mali broj država koje su se odlučile da u potpunosti prekinu s politikom blagostanja; još je manji broj onih koji je primjenjuju u velikom luku. Dugogodišnji put Danske i Švedske ka državi blagostanja zavređuje da ih izdvojimo od drugih članica EU (koja je i sama *nanny state*). Statistika pokazuje da od 5 350 000 stanovnika, koliko iznosi populacija Kraljevine Danske, 2 214 000 žive od vladine pomoći s vremenom

na vrijeme, od kojih su čak 1 590 000 na spisku stalnih izdržavalača. Oko 710 000 su penzioneri a 900 000 radno sposobni, (Per Henrik Hansen, „Denmark: Potemkin Village“, www.mises.org) ali se većina njih ne vode kao nezaposljeni, već se tretiraju kao korisnici nekih od desetina drugih oblika javne pomoći. Jednostavna računica pokazuje da više od četvrtine radno sposobnih, uzrasta od 18 do 66 godina, žive pasivno na račun vladine pomoći, ni ne pokušavajući da nađu posao. Svi se oni finansiraju iz državnog budžeta formiranog prihodima od efektivnog oporezivanja (nivo od 63,33% iz 2002. je u stalnom porastu) (Per Henrik Hansen, „Denmark: A Case Study in Social Democracy“, www.mises.org), koji uključuje dodatne poreze na „luksuzne“ predmete poput cigareta, alkohola, i slatkša, kao i „zelene poreze“ na grijanje, vodu i benzin. Ovakva politika ne samo da vodi gubitku individualne odgovornosti, već i znatno uskraćuje neka od osnovnih negativnih prava i sloboda.

Nezadovoljstvo politikom blagostanja obilježilo je švedske parlamentarne izbore 2006. po kojima je pobjednička koalicija Moderisane partije, Centrista, Liberalne narodne partije i Demokrišćana formirala većinsku vladu na čelu s Frederikom Reinfeldtom. „Treći put“ doveo je do recesije početkom 90-tih, koja je povećala stepen nezaposljenosti za više od 10% i budžetski deficit za otprilike isti procenat. Posljedice su bile pad vrijednosti krome i revolt mnogih, posebno imigranata kod kojih je stopa nezaposljenosti veća od 50% (Karlsson, op.cit.). Samo je godina izdanja (1970) Hazlittove *Man vs. the Welfare State*, pisane kao aluzija na Spencerov klasik, učinila da se na udaru autorove kritike na prvom mjestu ne nađe Švedska već Urugvaj. Od kada je Partido Colorado na vlasti u ovoj južnoameričkoj državi, težnja za egalitarničkim mjerama zaštite siromašnih slojeva dovela je do atmosfere slične realosocialističkim sistemima (stepen nezaposljenosti veći od 30%, inflacija pezosa od 25 puta za sedam godina). (Hazlitt, 1970: 149) Slobodnotržišne reforme uvedene početkom 90-tih odbijene su od ruralnog mnjenja koje je izborima 2004. na vlast dovelo koaliciju *Frente Amplio*, sačinjenu od socijalista, komunisti i socijaldemokrata. Novoizabrani predsjednik Tabaré Vázquez inicirao je „vanredni plan“ kojim će oko 100 miliona dolara biti uloženo u programe blagostanja, u rasponu od zdravstva do javnih kuhinja. („Left-wing Uruguay leader sworn in“, BBC News Online, 2006, <http://news.bbc.co.uk>). Samo je pitanje dana kada će Urugvajci i Švedani uvidjeti da planska privreda ne vodi dobrobiti i da njihove zahtjeve nose plavo-žutu, a ne crvenu boju.

No, prije nego što odgovorimo na pitanje da li se državi blagostanja bliži kraj, neka nam bude dopušteno da navedemo par primjera iz prakse u prilog njenog globalnog potiskivanja.

2.2. Na Istoku nešto novo

Kada su Nozick i Rothbard teorijski obrazlagali prednosti minimalne države, da li su zaista vjerovali da tako nešto može postojati u praksi? Friedman je jednom rekao: „*Ako želite da vidite kapitalizam na djelu, idite u Hong Kong*“ („Real Virtuality“, The American Online, www.american.com). Brzorastuće „tigar ekonomije“ Tajvana, Singapura i Malezije najočiti su primjer onih koje svoju uspješnost duguju neoliberalnoj politici. Njihov primarni cilj je podsticanje rasta i obezbjeđenje obilja, pa je razumljivo što je tok socijaldemokratske kritike ovih zemalja bio uglavnom usmjeren ka „nedostatku građanskih sloboda“. Već četrnaest godina Hong Kong se po ekonomskim slobodama nalazi na prvom mjestu u svijetu. („Index of Freedom“, The Heritage Foundation, www.heritage.org). „Srazmjerno mala javna potrošnja i niski porezi učinili su da giganti poput Velike Britanije i SAD zavise od berzi ovih zemalja. Primjera radi, Tajvan je najveći svjetski proizvođač računarskih čipova i DRAM memorija, malezijska berza industrijskih robota prva je u muslimanskom svijetu, dok je gospodar na toj poziciji na polju biotehnologije Singapur (Gaute Ellingsen, Winfried Likumahuwa, Peter Nunnenkamp, „Outward FDI by Singapore: A Different Animal?“, Transnational Corporations 15 (2), New York 2006). Kada je o opštim političkim slobodama riječ, dovoljno je uporediti ih sa njihovim komunističkim komšijama i odgovor će se sam nametnuti.

Ipak, globalizacija je učinila svoje i ove komšije (*resp.* Kina) pokazuju novo lice. Ne morate raditi na Šangajskoj berzi da biste shvatili da su dani „Velikog skoka naprijed“ odavno prošli i da su Maovi posteri koji vas okružuju samo pop-kulturni fenomen. I prije nego što je novembra 2001. formalno postala članicom STO, Kina se zemljama zapadne hemisfere predstavila kao slobodnotržišni džin. Prateći put svoga prethodnika Deng Xiaopinga, Jiang Zemin je na Petnaestom kongresu Komunističke partije najavio niz ekonomskih reformi, uključujući modernizaciju bankarskog sistema. Prije četiri godine Narodni kongres je odobrio amandman na ustav kojim se štiti pravo na privatno vlasništvo. Time je stavljena tačka na dugogodišnju praksu realosocialističke regulatorne ekonomije. S pozicijom broj tri po nominalnom BDP-u (poslije SAD-a i Japana) u svijetu, godišnjim stranim uvozom od 953,9 miliona dolara, inflacijom do 7% (zbog ovogodišnjih prirodnih katastrofa 8,7%) i stopom industrijskog razvoja većom od 30% reforme „odozgo“ pokazuju ohrabrujuće rezultate. (Anita Chan (2003) „A ‘Race to the Bottom’: Globalisation and China’s labour standards“, *China Perspectives* 46., 43. str.)

Prije samo trideset godina, s batinama i crvenim knjižicama u rukama kineska omladina obavljala je jedinstven posao: politički neposlušne, a

posebno intelektualce liberalnog usmjerenja trebalo je „prevaspitati“. Prije samo dvadeset godina kinesku omladinu željnu promjena gazili su tenkovi na Tjenanmenskom trgu. Današnja kineska omladina na predavanjima iz političke ekonomije uči isto ono što i njihove zapadne kolege. Kada su koristili termin demokratija, Sun, Mao i Deng su imali različito na umu. (John L. Thornton (2008) „The Prospects for Democracy in China“, *Foreign Affairs*: 87 (1), 2. str.) Ni Jintaova Kina, istini za volju, ne pripada demokratskom svijetu, ali je pomenute promjene ekonomske globalizacije čine bliže njemu nego ikada ranije.

3. Različitosti kapitalizma i država blagostanja

3.1. Kapitalizam s nacionalnim predzankom

Da bi se situacija u međunarodnoj ekonomiji prikazala na pravi način i da bi se ukazalo na različitosti kapitalizma potrebno je, prije svega, predstaviti osnovne stavke nekih savremenih teorija ekonomske globalizacije.

Hronološki prva perspektiva, iznijeta u Shonfieldovoj magistarskoj tezi iz 1965., često se imenuje kao *modernizacijski pristup (modernization approach)*. (Hall, Soskice, 2001: 2). On se usmjerio na institucionalne strukture koje državi omogućavaju prevlast nad privatnim sektorom, poput planskog sistema u odnosu na tok novca u finansijskom sistemu. Države su, stoga, klasifikovane na „jake“ i „slabe“. Francuska i Japan pripadali su prvo, a Britanija, primijera radi, drugoj grupi.

Tokom 1970-tih, kada je inflacija postala glavni problem ekonomija u razvoju, pojavile su se brojne analize koje danas označavamo kao *neokorporativističke (neocorporatism)* (Hall, Soskice, 2001: 3). Schmitter, Lehmbruch, Berger i ostali pod neokorporativizmom podrazumijevali su moć pregovaranja koju država posjeduje u istrajnim pogodbama s radnicima i sindikatima o pitanjima nadnica, uslova rada i socijalne politike. Saobrazno, neokorporativistički kapacitet države zavisi, kažu ovi autori - polazeći od Olsonijanske logike kolektivne akcije - od stepena centralizacije i veličine sindikalnog pokreta. Uspješne priče su, po njima, male, otvorene ekonomije Skandinavije.

Petnaestak godina kasnije, *socijalni sistem produkcije (social system of production)* dobio je na značaju. Potrebno je, smatraju Piore, Sabel i Campbell, posmatrati promjenu u karakteru većih firmi jedne zemlje, od

sistema masovne proizvodnje do onih koji počivaju na institucijama kolektivnog tipa (Hall, Soskice, 2001: 7-8).

Svaki od pomenutih pristupa ima nedostatke kojima nam sadržina kojom se bavimo ne dozvoljava da posvetimo veću pažnju. Danas je, međutim, na snazi pristup koga su njegovi tvorci, Hall i Soskice, nazvali *različitosti kapitalizma (varieties of capitalism)* i koji političku ekonomiju vidi kao teren s mnoštvom podjednako važnih učesnika. Na osnovu djelatnosti kompanija na polju privrednih odnosa, stručnog obrazovanja i usavršavanja, korporativnog upravljanja, unutarnjih odnosa i odnosa prema zaposlijenima kao kriterijuma od važnosti, ekonomije svih država mogu se podijeliti u dvije grupe: ekonomije slobodnih tržišta (*liberal market economies, LME*) i ekonomije koordinisanih tržišta (*coordinated market economies, CME*).² U prvima se kompanije rukovode zakonima tržišne konkurencije dok se druge oslanjaju na strateške veze između firmi, najčešće kroz međusobno razmjenjivanje informacija i saradnju. Posmatrajući mikro nivo zarad razmijevanja makroekonomije (Milgrom i Roberts, 1992), autori ove teorije naglašavaju institucionalnu infrastrukturu jedne političke ekonomije i razmatraju njene efekte na korporativnu strategiju. Britanija kao primjer LME, s jedne strane i Njemačka, kao primjer CME, s druge, različito se ponašaju u s avsim sličnim situacijama.

Dalje, među CME razlikuju se one koje počivaju na privrednoj saradnji, kao što su skandinavske zemlje i one koje karakteriše grupna strategija, kao što je Japan ili Južna Koreja. U Njemačkoj, na primjer, koordinacija zavisi od udruženja biznisa i sindikata raspodijeljenih po sektorima, što njenu privredu čini usko specijalizovanom za određene proizvode, od čega opet, zavisi saradnja korporacija. S druge strane, Japan je prepoznatljiv po *keiretsu*, tj. porodičnim kompanijama od kojih jedna zauzima centralnu poziciju, a druge igraju ulogu filijala. Njemačke kompanije se često uzajamno ispomažu u osjetljivim pitanjima kao što su transfer tehnologije ili stručna usavršavanja, dok se u Japanu, na istim poljima, podstiče međusobna konkurencija. Ipak, one nisu predodređene da dostignu onaj nivo radikalne inovacije u proizvodnji koje američke, ali i ostale firme u LME, sebi dozvoljavaju. Polazeći od rezultata empirijskih istraživanja, Hall i Soskice zaključuju da je u slučaju poređenja Njemačke i SAD prisutan „efekat ogladala“: tehnologije koje razvijaju firme u Njemačkoj ne razvijaju one u SAD i *vice versa*. (uporedi Porter, 1990)

Razvoj novih tehnologija, različitih pristupa u upravljanju kompanijom, sa sveprisutnim skokom iz industrijskog sektora u sektor usluga,

2 U LME Hall i Soskice svrstavaju SAD, Australiju, Kanadu i Novi Zeland, dok u tabor CME, pored Njemačke, ulaze Švedska, Norveška i Finska.

čini da davna Schumpeterova ideja o „*krugovima kreativnog uništenja*“ (Šumpeter, 1960; Reisman, 2004) postane realno određenje ekonomske globalizacije. Teorija o različitim kapitalizma dovodi u pitanje osnovne pretpostavke na kojima počiva ideja o konvergentnom karakteru savremene globalizacije. Prvo, ona ističe da, posmatrano iz globalne perspektive, kompanije znatno variraju od države do države. Drugo, ovi autori smatraju da firma neće automatski pomjeriti svoje fabrike u one zemlje gdje im se trenutno nudi najniža cijena rada. Treće, pristup dovodi u pitanje monolitnu političku dinamiku, predviđenu u LME, a osporavanu u CME. Nasuprot ustaljenom mišljenju, usljed pojačane međunarodne saradnje interes kompanija u LME takvi su da iziskuju deregulacione mjere od vlada, koje posmatraju komparativne prednosti ekonomije kao cjeline (Hall i Soskice, 2001: 57–58). S druge strane, tamo gdje bi se očekivalo da pritisci vlada budu najjači, kao što su zemlje CME, vlade iskazuju manje simpatije prema deregulacionim mjerama, upravo zato što one, u tom slučaju, štete komparativnoj institucionalnoj prednosti zemlje. Tvrdnje ovih autora slažu se s podacima koje smo iznijeli u prvom dijelu: deregulacija u ekonomijama slobodnih tržišta Britanije, SAD ili Kanade mnogo je veća nego u koordinisanim ekonomijama zemalja sjeverne Evrope. Na kraju, tokovi globalizacije nisu, kako se predviđalo, oslabili sindikate širom svijeta, već se takva tendencija može uočiti samo u LME. (Hancké, 1999: 3)

Profesor uporednog kapitalizma na LSE, Bob Hancké, primjećuje da u ekonomijama koordinisanih tržišta ne postoji sistem radikalne već postupne inovacije u proizvodnji i uslugama. Zato prethodne hiperglobalističke teorije treba podvrgnuti kritici:

„Dok se naivne interpretacije globalizacije zalažu za uvećanu konvergenciju sistema inovacije i režima proizvodnje, gledašite zasnovano na komparativnoj institucionalnoj prednosti predlaže da će uvećana trgovina - baš kao što je Ricardo smatrao prije dvije stotine godina - dovesti do povećane specijalizacije, na osnovu različite komparativne (institucionalne) prednosti“ (Hancké, 1999: 3).

Koncept o jedinstvenom tržišnom modelu, upravo zbog različitih institucionalnih uslova vezanih za pojedinačni politički sistem, nemoguć je koliko i nepotreban. On bi značio, zaključuje Hancké, (Hancké, 1999:5) dekonstrukciju njemačkog, francuskog, švedskog ili švajcarskog sistema proizvodnje uključujući njihov finansijski sistem i sindikalne odnose.

Gorepomenute teorijske pretpostavke bile su nam potrebne da bi smo

potkrijepili tezu o upitnosti tradicionalnog stava da tekovine globalizacije uništavaju državu blagostanja. One, ipak, nisu dovoljne da se o tom problemu izjasnimo prije nego što ih uopitnimo analizom slučajeva iz uopredne prakse.

3.2. Neposlušni unuci Bretton Woodsa

Mastrihtskim sporazumom iz 1992. Zapadna Evropa je uvedena u novu eru trgovine i monetarne politike. Iste godine dvanaest članica EU dogovorile su stvaranje EMU kojom će upravljati centralna banka nezavisno od političke kontrole. Međudržavna konkurentnost na evropskom tržištu stvorila je nove probleme: nezapošljenost usljed promjene u proizvodnji, potrebu za profesionalnim usavršavanjem, manje ulaganje u politiku blagostanja, ali i one neekonomske prirode, poput migracija i pada nataliteta. Ako su 70-te ostale obilježene problemom nadnica, početak XXI vijeka ostaje obilježen problemom radnih mjesta.

S početka 90-tih Velika Britanija je utonula u LME, prelazeći iz privrednog u sektor usluga. Država blagostanja, međutim, nije trpila posljedice. „New Deal“, koga je 1997. uvela Blairova laburistička vlada podupro je inicijative ka socijalnoj politici nakalemijene na zaostavštvu politike Konzervativne partije. („What do we owe to Thatcherite economics?“, BBC News Online, <http://news.bbc.co.uk>; uporedi Hills, 1998) Kako je Thatcherova značajno smanjila snagu britanskog radničkog pokreta (učešće u sindikatu palo je na 30% pripadnika radničke klase) pritisci za nadnice ostali su neznatni. Radikalna promjena u britanskoj političkoj ekonomiji, nije primijećena. (Hancké et al., 2007: 67)

U Njemačkoj, nasuprot, 90-te donose značajne promjene. Jedini spas za održivost tek ujedinjene nacionalne ekonomije bila je saradnja između kompanija i udruživanje sindikata. Kako je veoma mali broj ovih firmi bio sposoban da odgovori na izazove otvorenog tržišta Njemačka se suočila s neviđenom nezapošljenošću. Globalizacijski trendovi i ulazak EMU samo su osnažili dotadašnje veze između kompanija. Da bi odgovorila na fiskalnu krizu Schröderova vlada smanjila je izdatke za politiku blagostanja iako *welfare state* nije pretrpjela korjenitu reformu (Hancké et al., 2007: 72). Pošto CME još uvijek dominira i pošto strateško planiranje ostaje primarno nastojanje mnogih kompanija to se prelazak u neki novi ekonomski sistem u bliskoj budućnosti teško može očekivati.

Godine 1993. francuska vlada je izvršila privatizaciju javnih preduzeća i odobrila prodaju suštinski važnih akcija radi zaštite skoro privatizovanih kompanija. U sferi privrednih odnosa, u seriji vladinih inici-

javna podsticana je prodaja unutar firmi prije nego u sektoru, nivou između zapošljenih s jedne i jako oslabljenih sindikata, s druge strane. Druga dimenzija francuske politike, ortogonalna prvoj, odnosila se na povećanu javnu potrošnju u cilju stvaranja subvencionisanih poslova, posebno za mlade ili nezapošljene. Kao posljedica toga, BDP iz 2004. od čak 51% premašio je nordijske države. (Hancké et al., 2007: 77) Većinskom odlukom građana Francuske maja 2005. odbačen je ustav EU, koga su mnogi vidjeli i kao faktora liberalizacije tržišta. Godinu dana kasnije, masivne demonstracije natjerale su vladu da povuče plan o uvođenju kratkotrajnih ugovora o radu za mlade od 26 godina. Iako su Francuzi krenuli ka bržoj reformi kontinentalne države blagostanja nego njihove njemačke kolege, francuska ekonomija je ipak daleko od klasičnih LME.

Pošto smo neke od negativnih karakteristika švedske socijaldemokratije već naveli ovdje ćemo istaći samo one koje idu u prilog njenoj održivosti. Svoj opstanak na visokom nivou korporativno upravljanje može zahvaliti unakrsnom akcionarstvu nekoliko kompanija u vlasništvu pojedinih porođica. Težnja da se nivo takvog upravljanja smanji i firme shodno tome izvedu na slobodno tržište ostvarena je slično kao u Njemačkoj. Hancké, Rhodes i Thatcher smatraju da sindikati, pritom, nisu trpjeli jer njihova uloga u Švedskoj, saglasno Rehn–Maidnerovom modelu, nije toliko u zaštiti zapošljenih koliko u promociji mobilnosti radnika. (Hancké et al., 2007: 78) Uostalom, kohabitacija između konkurentnog tržišta i prava radnika jedna je od odrednica švedske socijaldemokratije.

Iz četiri navedena slučaja vidi se da su ekonomije ovih zemalja pretrpjele određene promjene koje se od završetka Drugog svjetskog rata daju pratiti. Zakoni tržišta postali su ključni u odnosima između kompanija, ne samo u LME, već i u državama poput Njemačke ili Švedske. Ipak, intezitet ovih promjena nije toliko da bi, zarad njegove usklađenosti s ideologijom globalizacije, prećutali ostale, možda važnije, aspekte političke ekonomije ovih zapadnoevropskih zemalja. Industrijski sektor Njemačke i Švedske nastavlja da funkcionise oslanjajući se na visokoplaćenu radnu snagu obučenu u usko specijalizovanim vještinama, dok britanske kompanije zaradu crpe od jeftine radne snage koja raspolaze samo opštim vještinama. Ovakve pojave zadaju šamar u lice ustaljenom pristupu u političkoj, sociološkoj i ekonomskoj literaturi koji institucionalne reforme u Evropi posmatra kao monolitni proces „liberalizacije“ svjetskog tržišta. Hall naglašava, i mi smo s njim u tome saglasni, da uprkos ustaljenim trendovima, političke ekonomije Evrope (što uključuje i centralnu i istočnu Evropu) ubrzano ne streme jedinstvenom liberalnom modelu. To u krajnjem znači da država blagostanja, nasuprot svim ustaljenim prognozama o njenoj propasti, ne može doživjeti brzi sunovrat.

Pogovor

Direktor Cato univerziteta, prestižne američke libertarijanske visokoškolske institucije, Tom G. Palmer ističe da u procesu ekonomske globalizacije niko ne gubi i da „[države – prim. A.M.] nisu *opljacane*. One postaju *bogati*je („Globalization is *Grreat!*“, Cato Letter 1 (2), Vašington 2002., 2. str.). Ovaj autor, inače veliki kritičar MMF-a i STO, ali i nemilosrdni propagator slobodnog tržišta, smatra da neoliberalna ekonomija danas nema alternativu. Noam Chomsky, jedan od najangažovanijih savremenih intelektualaca ljevice, stoji na sasvim suprotnom stajalištu. „*Globalizacija se koristi samo da bi opisala neoliberalnu formu ekonomske globalizacije*“ („Globalization, Korea, and International Affairs“, www.zmag.org), kaže on. Između dva ekstrema stoje naučnici koji, te orijom ili empirijom žele da ospore, više nego da potvrde, neku od tih tvrdnji.

Koristeći malobrojne podatke koji su nam dostupni na prethodnim stranicama pokušali smo da prikažemo situaciju u svijetu kakva jeste u pogledu ekonomskih promjena koje se, na očigled svih, dešavaju. Ne želeći da upadnemo u klasičnu zamku potvrđivanja teze o svjetskoj unifikaciji slobodnog tržišta *per se*, išli smo metodom koja bi se mogla označiti kao negativna: prvo smo iznijeli hipotezu u vidu podataka koji potvrđuju taj stav, a onda je opovrgli u obzir uzimajući neke novije ali vrijednosno jake teorije. Iako se čini da mnogi primjeri koje smo naveli u prvom dijelu samo potvrđuju stav o dominaciji neoliberalizma i odumiranju države blagostanja, nekoliko kontraprimjera bilo je dovoljno da se pokaže kako stubovi na kojima stoji ideja o njenom prevrednovanju i nisu toliko stabilni. Ne samo da CME opstaju zato što tržišna mehanika vodi specijalizaciji već su čak i unutarnji sistemi ovih zemalja usklađeni s njome. Primjera radi, obrazovni sistem u Njemačkoj ili Japanu različit je od onog u SAD, što ima nesagledive posljedice na tip usluga koje će država pružati.

Pesimistični autori, Pierson i Esping-Andersen prije svih, nemaju razloga za brigu (Susan Berger (2002) „Globalization and Politics“, *Annual Review of Political Science* 3. Palo Alto, 56. str.). Država blagostanja, premda pati od opake (moža neizlječive?) bolesti još uvijek nije na samrtnoj postelji. Dok god države posjeduju „*komparativnu institucionalnu prednost*“ (Hall 1997) u jednom ili više proizvoda one ih se neće lako odreći, što njihovim radnicima obezbjeđuje miran san. On, doduše, nije navika hiperglobalističkih teoretičara ekonomije koji emocijama ulaze onamo gdje treba koračati hladne glave.

Literatura

I. KNJIGE

- Beck, U. (2003) Što je globalizacija, Zagreb: Vizura.
- Beri, N. (2007) Uvod u modernu političku teoriju, Beograd: Službeni glasnik RS.
- Friedman, M. (1997) Kapitalizam i sloboda, Novi Sad: Global Book.
- _____ & R. (1996) Sloboda izbora, Novi Sad: Global Book.
- _____ (1999) Two Lucky People: Memoirs, Chicago: University of Chicago Press.
- Goati, V. (2008) Političke partije i partijski sistemi, Podgorica: Fakultet političkih nauka UCG.
- Guyot, Y. (2005) The Tyranny of Socialism, Indianapolis: The Liberty Fund.
- Hall, A. P., Soskice, D. (2001) Varieties of Capitalism, Oxford: Oxford University Press.
- Hancké, B. (1999) Varieties of capitalism revisited: Globalisation and comparative institutional advantage, Berlin: Mimeo Wissenschaftszentrum Berlin.
- Hancké, B., Rhodes M., Thatcher M., (ed.) (2007) Beyond Varieties of Capitalism: Conflict, contradiction and complementaries in the European Economy, Oxford: Oxford UP.
- Hayek, F. A. (1997) Poređak slobode, Novi Sad: Global Book.
- _____ (1997) Put u ropstvo, Novi Sad: Global Book.
- Hazlitt, H. (1970) Man vs. The Welfare State, New York: Arlington House.
- Hejvud, E. (2004) Politika, Beograd: KLIJO.
- Hills, J. (1998) Thatcherism, New Labour and the Welfare State, London: London School of Economics.
- Holden, B., (ed.) (2003) Global Democracy, Key Debates, London/New York: Routledge.
- Kavarić, V. (2003) Ekonomske slobode – razvojni resurs, Podgorica: Ministarstvo finansija VRCG.

Ministarstvo finansija VRCG.

- Keynes, J. M. (1997) The General Theory of Employment, Interest and Money, New York: Prometheus Books.
- King, R., Gavin, K. (2004) The State, Democracy & Globalization, New York/Hampshire: Palgrave Macmillan
- Kiš, J., (ur.) (1998) Savremena politička filozofija, Sremski Karlovci–Novi Sad: IKZS.
- Lakićević, D. D., Stojanović, B., Vujačić I. (2007) Teoretičari liberalizma, Beograd: Službeni glasnik RS.
- Mises, von L. (1996) Human Action: A Treatise on Economics, San Francisco: Fox and Wilkes.
- _____ (1999) Od plana do haosa, Novi Sad: Global Book.
- _____. (1962) Socialism: An Economic and Sociological Analysis, New Heaven: Yale University Press.
- _____ (2006) The Anti-Capitalist Mentality, Indianapolis: Liberty Fund.
- Nozick, R. (2003) Anarhija, država i utopija, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Porter, M. (1990) The Competitive Advantage of Nations, New York: The Free Press.
- Pečujlić, M. (2002) Globalizacija: dva lika sveta, Beograd: Gutenbergova galaksija.
- Rawls, J. (1998) Teorija pravde, Podgorica: CID.
- Reisman, D. (2004) Schumpeter's Market: Enterprise and Evolution, Cheltenham–Northampton: Edward Elgar.
- Rockwell, L. H. (2003) Speaking of Liberty, Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Rogge, A. B. (1979) Can Capitalism Survive?, Indianapolis: Liberty Fund
- Rothbard, N. M. (2000) America's Great Depression, Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- _____ (2002) For a New Liberty: The Libertarian Manifesto,

- Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Rothbard, N. M. (2007) *The Betrayal of the American Right*, Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Smith, A. (1998) *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*, Novi Sad: Global Book.
- Stiglic, Dž. E. (2004) *Protivrečnosti globalizacije*, Beograd: SBM-x.
- Šumpeter, J. (1960) *Kapitalizam, socijalizam i demokratija*, Beograd: Kultura.
- Yeager, B. L. (1954) *Free Trade: America's Opportunity*, NY: Robert Schalkenbach Foundation.
- II. ČASOPISI
- Annual Review of Political Science (2002) Vol. 3. Palo Alto.
- Cato's Letter (2002) 1 (2) Vašington.
- China Perspectives (2003) No. 46., Peking.
- Development and Globalization: Facts and Figures (2004) publikacija, New York (UNCTAD).
- Foreign Affairs: Changing China (2008) 87 (1), New York.
- International Finance (1983) 4 (4), Oxford.
- Journal of Libertarian Studies (1980) 4 (2), Ludwig von Mises Institute, Auburn.
- _____, (1982) 6 (2), Ludwig von Mises Institute, Auburn.
- _____, (1994) 11 (1), Ludwig von Mises Institute, Auburn.
- _____, (1996) 12 (1), Ludwig von Mises Institute, Auburn.
- _____, (1996) 12 (2), Ludwig von Mises Institute, Auburn.
- _____, (2003) 17 (1), Ludwig von Mises Institute, Auburn.

- _____, (2006) 20 (4) Ludwig von Mises Institute, Auburn.
- Nova srpska politička misao: Politički liberalizam Džona Rolsa (1998) 5 (2-3), Beograd.
- Nova srpska politička misao: Robert Nozik i Ronald Dvorkin (2003) 10 (1-4), Beograd.
- Queen's Journal (2005) 129 (27), Kingston.
- Transnational Corporations (2006) 15 (2), New York (UNCTAD).

III. WEB ČLANCI

- Did Pinochet kill or cure Chile?, <http://news.bbc.co.uk>.
- Executive Summary of 2005 World Robot Market, www.ifrstat.org.
- Index of Economic Freedom 2008, www.heritage.org.
- Universal Declaration of Human Rights, www.un.org.
- Arnold, J., What do we owe to Thatcherite economics?, <http://news.bbc.co.uk>.
- Ingdahl, W., Real Virtuality, www.american.com.
- Karlsson, S., The Sweden Myth, www.mises.org.
- Niskanen, W. A., Reaganomics, www.econlib.org.
- Paul, P., The Immigration Question, www.lewrockwell.com.
- Rockwell, L. H. Jr., The Right to Exclude, www.mises.org.
- Rutherford, M., Owen G., i Riddell, P., Thatcher stands firm against full EMS role, www.margarethatcher.org.
- Štajner, A., Estonsko čudo, www.katalaksija.com.
- Weidenbaum, M., Reaganomics – Its Remarkable Results, www.esmoinitor.com.
- IV. ENCIKLOPEDIJE
- Encyclopedia Britannica. Ultimate Reference Suite [DVD] (2008) Chicago: Encyclopedia Britannica.

Microsoft Encarta 2006 [DVD] (2005) Redmond, WA: Microsoft Corporation.